

Nina Augustynowicz

 <https://orcid.org/0000-0003-2420-5484>

Uniwersytet Śląski w Katowicach
Katowice, Polska

Maria Czempka-Wewióra

 <https://orcid.org/0000-0001-6677-615X>

Uniwersytet Śląski w Katowicach
Katowice, Polska

Prescriptum. Kobiety w drodze

Dwujęzyczny numer, który oddajemy do rąk czytelników, to zbiór artykułów podejmujących motyw szeroko rozumianej podróży, drogi, wędrówki zarówno bliskiej (nieopodal domu), jak i bardzo odległej (w nieznanym rewiry czasu i przestrzeni). Podróżowanie wiąże się z odkrywaniem nowych miejsc, poznawaniem ludzi i kultur, zdobywaniem doświadczeń, docieraniem do celu nieraz krętymi i trudnymi ścieżkami. Innym razem podróż staje się celem samym w sobie, sposobem na życie, w którym ruch i zmiana to najważniejsze wartości. Nie wszystkie wyprawy przedstawione w tomie służyły wyłącznie rekreacji; nie rzadko wynikały one bowiem z represji i sytuacji zagrożenia, wówczas skutkowały emigracją, wyobcowaniem i wyrzeczeniami odciskającymi piętno na wielu pokoleniach. Nieodłącznym elementem wojaży jest ryzyko, którego podejmuje się eksplorator lub tramp. Co jednak potwierdza przedstawiany zbiór artykułów, podróże wielokrotnie stawały się impulsem do tworzenia, odkrywania siebie i własnej kultury wskutek kontaktu ze spotkanymi ludźmi, ich obyczajami i poznawanymi przestrzeniami.

W tekstach pomieszczonych w niniejszym numerze wędrowcem, poszukiwaczem, wreszcie turystą jest przede wszystkim kobieta, która przemierzając się, wytycza nowe drogi, kierunki i horyzonty. Niejednokrotnie przekracza różnorakie granice – pokojów, domów, regionów, krajów, kontynentów, światów oraz utartych schematów i stereotypów. Zaopatrzona w walizkę z niezbędnym ekwipunkiem oraz piórem i notesem, wyrusza w nieprzypadkową drogę. W dużej mierze zarówno autorkami, jak i podmiotami analiz prezentowanych artykułów są pełne pasji i odwagi kobiety: pisarki, badaczki, twórczynie, eksploratorki otaczającego ich świata.

Kiedy w 1928 roku Virginia Woolf opublikowała *A Room of One's Own*, przedstawiła przekonujące argumenty na rzecz pozycji kobiet w zdominowanym przez mężczyzn świecie literackim. Aby kobiety mogły zająć należne im miejsce wśród Wordsworthów, Byronów i Shelleyów, potrzebują stałego dochodu, dającego poczucie bezpieczeństwa, i własnego pokoju, a także niezależności, która się z nimi wiąże. Co ważniejsze, owa przestrzeń osobista, której znaczenie podkreślała Woolf, musi mieć drzwi z zamkiem. Klucz do niego symbolizuje kontrolę nad własnym życiem i zdolność do tworzenia w tej bezpiecznej przystani.

Artykuły zgromadzone w niniejszym numerze inspirowane są stanowiskiem Woolf. Podążając za jej dziedzictwem wyzwolenia, zaprezentowano autorki, które rozszerzają granice własnego pokoju daleko poza sferę domową. Robiąc użytek z posiadanej walizki, podróżują lokalnie i globalnie, korzystając z możliwości, jakie niesie zdobyta wolność. Nie oznacza to jednak, że wszystkie relacje podróżujących kobiet to historie sukcesu. Zmagając się z przeszkodami, zarówno jako pisarki, twórczynie, jak i podróżniczki, często doświadczały różnych ograniczeń. Rewolucja przemysłowa XIX wieku i związany z nią szybki postęp technologiczny poprawiły sytuację pod względem dostępności środków transportu, ale same podróże pociągiem nie wystarczyły, by wyzwolić kobiety z patriarchalnej opresji. Wyprawy koleją były niełatwe, bo wystawiały podróżniczki na wiele niebezpieczeństw. Jednak raz zapoczątkowany proces nie mógł zostać zatrzymany – następował powolny, ale stały wzrost liczby podróżujących kobiet, który znacznie przyspieszył

pod koniec XIX wieku. W Wielkiej Brytanii wraz z rozwojem kolonialnym i ekspansją imperialną wiele przedstawicielek płci pięknej zostało praktycznie „wyeksportowanych” do kolonii, aby towarzyszyły mężom wysłanym na „peryferie” lub aby same znalazły małżonka za granicą. „Polowanie na męża” stało się dość powszechnym zwyczajem w Indiach Brytyjskich, bo małżeństwo oznaczało awans społeczny. Zresztą zapotrzebowanie na brytyjskie kobiety za granicą stawało się z dnia na dzień coraz większe. Były one zatrudniane jako damy do towarzystwa dla świeżo poślubionych żon, nianie i guwernantki dla urodzonych za granicą brytyjskich dzieci, pielęgniarce, opiekunki i bywalczyne salonów.

Powoli kobiety zaczęły jednak odkrywać, że podróżowanie może być czymś więcej niż tylko odgrywaniem przypisanych im ról; niektóre wyruszyły w drogę na własną rękę, w poszukiwaniu wyznaczonych sobie celów. Społeczność emigrantów oferowała nieco więcej wolności niż ograniczone środowisko domowe, a samotna podróżująca kobieta ściągała na siebie mniejsze społeczne i kulturowe odium za granicą niż w rodzinnych stronach.

Pojawienie się samochodu i rozwój motoryzacji oraz rewolucja związana z upowszechnieniem się podróży lotniczych przyniosły wiele nowych możliwości, uwalniając przestrzenie i regiony wcześniej niedostępne drogą lądową lub morską. Od tego momentu nie można już było powstrzymać bardziej lub mniej zamożnych poszukiwaczy i poszukiwaczek przygód, którzy wyruszali na podbój świata.

Przygody te przybierały różne formy, włączając w to osławione „duchowe podróże” na Wschód w poszukiwaniu ekspansji umysłu lub, co bardziej ekstremalne, unicestwienia ego. To, co na początku było prawdziwie wewnętrzną podróżą w wykonaniu takich osób, jak Ella Mailart czy Annemarie Schwarzenbach, dawno stało się mdłe i nijakie, by nie powiedzieć skompromitowane przez redukcjonistyczne postawy i wygórowane oczekiwania, które nasiliły się wraz z nadejściem ery masowej turystyki, wakacji zorganizowanych i tanich linii lotniczych. Co ważne jednak, wojaże to nie tylko rekreacja i turystyka – to również praca (archeologia, kartografia, dziennikarstwo itp.), działalność misyjna, charytatywna i proekologiczna, a także wygnanie (politycz-

ne, ekonomiczne), migracje, poszukiwanie schronienia, ucieczka przed wojną, a ponadto uzyskiwanie dostępu do wcześniej ograniczonych sfer i otwieranie zamkniętych dotychczas drzwi. Kobiety doświadczyły tego wszystkiego. Drogi te rozpatrywane i analizowane są z różnych perspektyw, z wykorzystaniem różnych metodologii i podejść. Głównym celem bieżącego numeru jest naświetlenie tego, w jaki sposób kobiety angażowały się w wyprawy, jak się rozwijały i zmieniały oraz jaka może być przyszłość kobiecych eksploracji.

Artykuły zebrane w dziale pierwszym – *Kobiece narracje podróży od XIX wieku do dziś* – mają układ chronologiczny (ułożone są według daty urodzenia omawianej w tekście autorki). Taki porządek pozwoli bohaterkom i ich spisany wyczynom przemówić głośniejszym głosem, gdyby były pogrupowane według motywów i tropów, co tym samym przysłoniłoby perspektywę historyczną i kontekst społeczny. Część tę otwiera esej Sarah LeFanu, w którym autorka przygląda się podróżom i pisarstwu podróżniczki Mary Kingsley i Rose Macaulay, sugerując jednocześnie pewne powiązania z fantastyczno-naukowymi kosmonautkami i podróżniczkami z drugiej fali feminizmu. Tematykę samotnej eskapady podejmuje Gillian Beattie-Smith, która zagłębia się w dzienniki Dorothy Wordsworth, aby zbadać, w jaki sposób spisane przez nią relacje z wycieczek do Szkocji ugruntowują jej pozycję jako kobiety pisarki. Temat kobiet podkreślających swoją niezależność i udowadniających swoje możliwości w zdominowanym przez mężczyzn środowisku porusza również Julia Szołtysek, która opisuje Gertrudę Bell – wiktoriańską podróżniczkę, badaczkę, historyczkę, alpinistkę, fotografkę, archeologkę, ogrodniczkę, kartografkę, lingwistkę, brytyjskiego szpiega, powierniczkę arabskich ksiąząt i królów. Zbigniew Białas koncentruje się na relacji Vity Sackville-West z przeprawy przez polsko-pruską granicę, a w szczególności na funkcji, jaką pełni w jej dzienniku anegdota uwikłana w społeczno-polityczne zależności. Rose Simpson przenosi natomiast idee kobiety podróżniczki i pisarskiego „ja” w XX wiek, przedstawiając austriacką powieściopisarkę emigracyjną Vicki Baum. Simpson analizuje różnorodne źródła, w tym osobiste przekazy, literaturę piękną i publicystykę, aby prześledzić jej poszukiwania „Heimatu”. Tekst po-

etycki stanowi podstawę artykułu Anny Kisiel – badaczka skupia się na wierszu Eavan Boland *The Journey*, ukazując drogę poetki ku kobiecości w kontekście teorii matrycowej Brachy L. Ettinger, będącej uzupełnieniem podejścia freudowsko-lacanowskiego. Agnieszka Podruczna przedstawia osobliwe związki między teorią postkolonialną a science fiction, zastanawiając się, w jaki sposób fikcja spekulatywna pozwala na dogłębną analizę współczesnej kondycji diasporycznej oraz kwestii pamięci i tożsamości kulturowej. Sonia Caputa kieruje uwagę na doświadczenie imigrantów, omawiając debiutancką powieść polsko-amerykańskiej pisarki Karoliny Waclawiak pt. *How to Get into the Twin Palms* (2012). Dział zamyka wspomnieniowy esej Lindy Cracknell *Walking in Circles: Making Stories out of Landscapes*, podejmujący wątek samotnych spacerów w odległych przestrzeniach i stanowiący ważne studium nowego pisarstwa przyrodniczego.

Kobiece eksploracje dotyczą także nowych mediów: świata kina, telewizji oraz gier wideo. Przy czym nie chodzi jedynie o mały i wielki ekran, ale także o sytuacje, które mają miejsce poza kadrem. Dział *Kręte ścieżki kobiet w kinie, telewizji i grach wideo* otwiera tekst Agnieszka Tambor, w którym autorka ukazuje, jak kobiety twórczynie przecierają nowe szlaki i zmieniają utarte sposoby myślenia ograniczające je w zakresie pracy artystycznej, ubioru czy zachowania, jak obalają one mity i stereotypy rządzące zmaskulinizowanym środowiskiem branży filmowej. Fakt, iż kobiece postaci zawładnęły małym ekranem, poświadcza Sonia Front, opisując zmagania podróżującej w czasie bohaterki serialu *Haven*. Autorka tekstu zwraca uwagę na ekologiczny wymiar wypraw i tragiczny w skutkach wpływ działań ludzkich na naturę. Tomasz Gnatwnika z kolei w świat gier wideo, skupiając się na Larze Croft – archetypowej bohaterce cyklu *Tomb Raider*. Autor bada w tym kontekście dualizmy istniejące pomiędzy ciałem a egzotyką, środowiskiem naturalnym i mentalnymi aspektami podróżowania.

Wagę tekstów podróżniczych i ich rolę we współczesnej kulturze, w tym cyfrowej, podnoszą kolejni autorzy: Dariusz Rott, Katarzyna Frukacz i Szymon Gębuś w dziale *Obieżyświat czy globtroter – różne oblicza i funkcje tekstów podróżniczych*. Pierwszy z badaczy odkrywa

przed czytelnikami wciąż nie do końca znany świat islandzkiej przyrody, ukazywany zarówno w pracach literackich, jaki i z pogranicza sztuk plastycznych. Katarzyna Frukacz bada kobiecą specyfikę wybranego kanału podróżniczego „Globstory” Kai Kraskiej wraz z jego paratekstami, charakteryzując autorkę vlogów, jej interakcje z odbiorcami i nawiązania do gatunku reportażu. Z kolei Szymon Gębuś przedstawia propozycję dydaktyczną dotyczącą wykorzystania wybranych tekstów podróżniczych na kursach literatury światowej i polskiej.

Autorzy artykułów pomieszczonych w dziale *Varia* pozostają w kręgu zagadnień związanych z podróżami oraz poszukiwaniem prawdy lub własnej tożsamości poprzez poznawanie innych. Andrzej Kaliszewski ukazuje obraz radzieckiego komunizmu, który wyłania się z tekstów polskich reportaży: Melchiora Wańkowicza, Ksawerego Pruszyńskiego, Hanny Krall oraz Ryszarda Kapuścińskiego. Pisarze ci starali się sprostać wyzwaniu rzetelnego opisu Związku Radzieckiego, mimo że nieraz mierzyli się ze stereotypami, sowiecką propagandą i naciskami cenzury. Drugi tekst w tym dziale poświęcony jest przebywającemu od 1981 roku na emigracji i związanemu z paryską „Kulturą”, a zmarłemu w 2020 roku, Wojciechowi Karpińskiemu. Jego poszukiwanie własnej tożsamości zaowocowało niezwykle bogatą pracą redaktorską, w której badacz ten popularyzował utwory m.in.: Józefa Czapskiego, Czesława Miłosza i Aleksandra Wata.

Pierwszy tegoroczny numer tradycyjnie zamyka *Półka literacka* Agnieszki Nęckiej. Dokonany przez autorkę wybór dzieł wydanych w 2020 roku zawiera w większości (z dwoma wyjątkami) teksty napisane przez kobiety i tym samym wpisuje się w problematykę podjętą w niniejszym tomie.

Wiosną 2021 pandemia wirusa SARS-CoV-2 w dalszym ciągu redefiniuje ludzkie pragnienia i wyznacza granice możliwości, a cały świat zmaga się z jej bezpośrednimi lub pośrednimi konsekwencjami. Doszło do zahamowania globalnego przepływu ludzi i towarów, zatrzymania gospodarek, zamrożenia działalności kulturowej i ograniczenia aktywności społecznej. Po początkowych reakcjach na pandemię i swoistej ekscytacji powodowanej koniecznością pozostania w miejscu, przy za-

łożeniu, że zamknięcie może być całkiem przyjemne (pozwala bowiem nadrobić wszystkie zaległości i skoncentrować się na sprawach domowych), wydaje się, że w podróżowaniu i literaturze drogi zaczynają się pojawiać nowe trendy. Na skutek silnego ograniczenia przemieszczania się wiele osób – w akcie buntu – zwróciło się ku „podróżom domowym”, zamieniając egzotyczne wyprawy na lokalne przejażdżki, a niezwykle przygody na skromniejsze jednodniowe wycieczki. W niektórych przypadkach literatura podróżnicza, jako zapis tych doświadczeń, została zastąpiona przez nową alternatywną dla niej – literaturę miejsca, stanowiącą zjawisko, które zapewne będzie się domagać odrębnych opracowań. Jest to jednak zupełnie inna podróż, a odwzorowanie jej trasy, rzecz jasna, wymaga czasu. Tymczasem serdecznie zapraszamy na wyprawę z tomem *Z walizką w rękę – kobiety w podróży*, mając nadzieję, że wkrótce wszystkie drogi otworzą się na nowo.

NINA AUGUSTYNOWICZ – dr, Instytut Literaturoznawstwa, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Polska.

Anglistka, literaturoznawczyni, badaczka kulturowych i literackich aspektów jeźdzenia. Ukończyła pracę doktorską dotyczącą metafor pojęciowych związanych z jeźdzeniem w literaturze wiktoriańskiej. Autorka artykułów naukowych m.in. na temat znaczenia pożywienia w dziełach Charlotte Brontë, George Eliot i Charlotte Perkins Gilman oraz w kulturze popularnej. Jej obecne badania koncentrują się wokół zagadnień związanych z eksploracją przestrzeni konsumpcji, szczególnie w zakresie praktyk żywieniowych jako form reprodukcji kobiecości.

E-mail: nina.augustynowicz@us.edu.pl

MARIA CZEMPKA-WEWIÓRA – dr, Szkoła Języka i Kultury Polskiej, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Polska.

Jej zainteresowania koncentrują się wokół zagadnień kognitywno-kulturowych oraz glottodydaktycznych, a także możliwości wykorzystania wiedzy i praktyki logopedycznej w procesie nauczania języka polskiego jako obcego. Autorka ar-

tykułów naukowych poświęconych kategorii pamięci w języku i literaturze oraz nauczaniu obcokrajowców języka polskiego jako obcego. Prowadziła wykłady i zajęcia gościnne na uniwersytetach w Bułgarii, Niemczech, na Słowacji, Ukrainie oraz we Włoszech. Od 2017 roku wpisana na listę egzaminatorów prowadzoną przez Państwową Komisję do spraw Poświadczania Znajomości Języka Polskiego jako Obcego.

E-mail: maria.czempka-wewiora@us.edu.pl